

Vaiko globos organizavimo principų įgyvendinimas Lietuvoje

Kęstutis Vitkauskas

Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, 08303 Vilnius

Remiantis teisės aktais, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų bei sociologinių tyrimų duomenimis, straipsnyje, nagrinėjama vaiko globos įgyvendinimo atitiktis tarptautiniuose ir nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtintiems vaiko globos organizavimo principams. Aptariamos vaiko globos tendencijos, laikinosios globos nustatymo teisinio reguliavimo, globos organizavimo šeimose ir įvaikinimo problemos. Šios problemos nagrinėjamos vaiko teisių ir jo teisėtų interesų bei vaiko globos organizavimo principų įgyvendinimo kontekste. Straipsnyje pagrindžiama, kad dėl teisinio reguliavimo netobulumo ir nepakankamai išplėto socialinių paslaugų tinklo savivaldybėse vaiko teisės į globą Lietuvoje dar nepakankamai užtikrinamos.

Raktažodžiai: vaiko teisių apsauga, vaiko globa, vaiko teisių apsaugos tarnyba.

Keywords: child guardianship, child rights, children rights protection service.

Įvadas

Nepilnamečio globa yra viena iš priemonių, padedanti vaikui kaip civilinės teisės subjektui užtikrinti jo teisių įgyvendinimą, auklėjimą ir priežiūrą aplinkoje, kurioje jis galėtų saugiai tinkamai augti ir tobulėti. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad valstybė išsipareigoja saugoti ir globoti šeimą, motinystę, tėvystę ir vaikystę [7]. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos (toliau - JT Konvencija) 20 straipsnyje pabrėžiama, jog vaikas, kuris laikinai arba visam laikui yra netekęs savo šeimos aplinkos arba kuris dėl savo interesų negali toje aplinkoje būti, turi teisę į ypatingą valstybės teikiamą apsaugą ir paramą [8].

Vienas iš pagrindinių teisės aktu, reglamentuojančių vaikų teises, tėvų pareigas, vaiko globą (rūpybą) ir įvaikinimo klausimus, yra Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (toliau – LR CK) [5]. Šis įstatymas numato du savarankiškus institutus – vaiko globą ir vaiko rūpybą. Globos ar rūpybos steigimą lemia nepilnamečio amžius:

Kęstutis Vitkauskas - Mykolo Romerio universiteto Policijos veiklos katedros docentas, humanitarinių mokslų daktaras. Associate Professor at the Department of Police Activities, Mykolas Romeris University
E. paštas / e-mail: k.vitkauskas@mruni.lt

Straipsnis įteiktas redakcijai 2010 m. sausio mėn.; recenzuotas; parengtas spaudai 2010 m. vasario mėn.

vaikams iki keturiolikos metų steigiamą globa, o nuo keturiolikos metų – rūpyba¹. *LR CK* įtvirtintoms normoms įgyvendinti praktikoje 2002 m. buvo priimti atitinkami įstatymo lydymieji teisės aktai: *Vaiko globos (rūpybos) organizavimo nuostatai* [14], *Vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatai*, [10]; *Įvaikinimo apskaitos Lietuvos Respublikoje tvarkos aprašas* [15] ir kt.

Įgyvendinant Lietuvos tarptautinius įsipareigojimus vaiko teisių užtikrinimo srityje, 2003 m. patvirtinta *Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcija* (toliau – *Koncepcija*), kurioje valstybė įsipareigojo siekti visapusiškos vaiko apsaugos ir jo gerovės [9]. Vadovaujantis *Koncepcijos* nuostatomis, 2007 m. patvirtintas *Vaiko globos (rūpybos) sistemos reorganizavimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007-2012 metų planas* (toliau – *Vaiko globos strategija*) [17]. Šios strategijos tikslas – atsižvelgiant į vaiko interesus ir poreikius, sudaryti prielaidas vaikui augti biologinėje šeimoje, o netekusiam tėvų globos vaikui – tinkamas globos (rūpybos) ar įvaikinimo sąlygas, kurios atitiktų vaiko interesus bei poreikį augti šeimos aplinkoje ir tinkamai pasirengti savarankiškam gyvenimui šeimoje ir visuomenėje.

Vaiko interesų užtikrinimo požiūriu svarbu tai, jog vaiko globa vykdoma vadovaujantis *JT Konvencijoje* ir *LR CK* įtvirtintais vaiko globos organizavimo principais: 1) vaiko interesų pirmumas; 2) pirmumo teisę tapti globėjais (rūpintojais) turi vaiko artimieji giminaičiai, jeigu tai atitinka vaiko interesus; 3) vaiko globa (rūpyba) šeimoje; 4) brolių ir seserų neišskyrimas, išskyrus atvejus, kai tai pažeidžia vaiko interesus [5, 3.249 str.]. Tai reiškia, kad tiek priimant teisės aktus, tiek juos taikant ar sprendžiant klausimus, kurių teisės aktai nereglamentuoja, visada būtina įvertinti sprendimą ar kokį nors kitą veiksma vaiko interesų požiūriu ir užtikrinti, kad jie nebūtų pažeisti.

Nors Lietuvos teisės aktai sudaro prielaidas užtikrinti vaiko teisių apsaugą ir jo teisėtų interesų užtikrinimą šeimoje, tačiau Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos, kuri gauna daugiausia skundų, grupė dėl vaiko globos instituto rodo esant problemų ir trūkumų šioje srityje [11; 12]. Ne vienoje Vyriausybės programoje buvo numatyta skatinti globą šeimose bei šeimynose ir mažinti vaikų skaičių globos namuose, tačiau vaikų paėmimo iš tėvų ir įkurdinimo globos namuose problema išlieka aktuali. Tai patvirtina ir spaudoje skelbiami straipsniai. Į šią problemą atkreiptas dėmesys ir JT Vaiko teisių komiteto 2006 m. išvadoje dėl *Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo Lietuvoje* [16]. Kadangi vaiko globa tiesiogiai siejama su jo gerove, apsauga ir teisėtų interesų užtikrinimu, yra aktualu aptarti šią problemą. Visa tai suponuoja šio straipsnio tikslą – išnagrinėti, ar nepilnamečių globos įgyvendinimas Lietuvoje atitinka *JT Konvencijoje* ir *LR CK* įtvirtintus vaiko globos organizavimo principus. Taigi straipsnyje analizuojamos vaiko globos Lietuvoje tendencijos ir atskleidžiamos vaiko globos nustatymo ir pasibaigimo bei organizavimo šeimose ir įvaikinimo problemos.

¹ Dauguma kitų Lietuvos teisės aktų, reglamentuojančių atskirus globos ir rūpybos santykių aspektus, atskirai neišskiria dviejų savarankiškų globos ir rūpybos institutų. Globos sąvoka vartojama turint mintyje tiek vaiko globos, tiek vaiko rūpybos institutą. Atsižvelgiant į esamą praktiką, toliau kalbant apie globos ir rūpybos institutus bus vartojamas apibendrinantis terminas „globa“.

1. Vaikų globos tendencijos

Tėvų globos netekusių vaikų skaičiaus dinamika – svarbus kriterijus, leidžiantis ne tik nustatyti vaiko globos tendencijas ir, remiantis jomis, numatyti veiklos strategijas, bet ir įvertinti vaiko teisių užtikrinimo politikos šalyje efektyvumą. Todėl šis rodiklis nurodomas visose vaiko globos organizavimą apibendrinančiose ataskaitose. *Lietuvos Respublikos antrojoje ataskaitoje dėl Jungtinių Tautų tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių paktą nuostatų įgyvendinimo* pažymėta, kad „2008 m., palyginti su 2006 m. ir 2005 m., pastebima, kad tėvų globos netekusių vaikų mažėja“ [4, p. 178]. Ši išvada buvo padaryta, remiantis Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos (toliau – VTAT) ataskaitomis, kuriose nurodoma, kad valstybės globojami vaikai 2008 m. sudarė 1,69 proc. visų Lietuvoje gyvenusių vaikų, o 2007 m. ir 2006 m. atitinkamai 1,72 proc. ir 1,8 proc. [20, p. 10]. Šioje ataskaitoje įvardytos ir šią tendenciją nulėmusios pagrindinės priežastys: socialinio darbo su šeima gerėjimas ir gimstamumo bei emigracijos pokyčiai. Tačiau VTAT ataskaitų ir Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (toliau – Statistikos departamentas) duomenų analizė atskleidžia kitą šio reiškinio priežastį: iki 2006 m. VTAT tėvų globos netekusių vaikų skaičių, palyginti su bendru vaikų skaičiumi, nustatydavo pagal Statistikos departamento pateikiamą bendrą šalies vaikų skaičių, kurį sudarydavo vaikai iki 17 metų amžiaus. Tačiau nuo 2007 metų VTAT pradėjo Lietuvos vaikams taikyti 18 metų amžiaus ribą. 2008 m. VTAT ataskaitose buvo nurodyta 725,8 tūkst. iš viso Lietuvoje gyvenusių vaikų (Statistikos departamento duomenų bazėje 2008 m. bendras vaikų skaičius buvo 673,8 tūkst.). Pritaikius naują skaičiavimo metodiką (nurodant tėvų globos netekusių vaikų skaičių nuo didesnio bendro vaikų skaičiaus), buvo gautas ir mažesnis tėvų globos netekusių vaikų skaičius. Tačiau rezultatai, gaunami taikant ankstesnę skaičiavimo metodiką, vaikų, netekusių tėvų globos, mažėjimo tendencijos nerodo (žr. 1 lentelę).

1 lentelė. Vaikų, netekusių tėvų globos, skaičius 2000-2008 m.

	2000	2002	2004	2005	2006	2007	2008
Iš viso Lietuvoje gyvenančių vaikų skaičius (tūkst.).	871,3	828,4	775,2	746,2	718,8	695,5	673,8
Vaikų skaičius, palyginti su bendru gyventojų skaičiumi (proc.)	24,8	23,8	22,5	21,8	21,1	20,5	20,0
Per metus tėvų globos netekusių vaikų skaičius.	2 863	3 003	3 267	3 209	3 006	2 824	2 691
Tėvų netekusių vaikų skaičius metų pabaigoje.	14 452	14 700	-	13 313	13 337	12 910	12 306
Netekusių globos vaikų skaičius, palyginti su bendru vaikų skaičiumi (proc.).	1,65	1,77	-	1,78	1,85	1,86	1,82

Šaltinis: sudaryta pagal Statistikos departamento ir VTAT ataskaitų duomenis. http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/3_Vaikai_Soc_aps_09_1.doc; <http://www.ivaikinimas.lt/ataskaitos>

LR CK 3.252 straipsnyje numatytos trys vaiko globos formos: vaiko globa šeimoje, šeimynoje ir vaiko globos institucijose. Šiuolaikinė vaiko globos koncepcija besąlygiškai akcentuoja nestacionariosios vaiko globos prioritetus – vaiko globą šeimoje, kurioje jis gali tinkamai augti ir vystytis. *Vaiko globos strategijoje* numatyta iki 2012 m. pasiekti, kad į globėjų šeimas būtų siunčiama ne mažiau kaip 55 proc. tėvų globos netekusių vaikų, o į globos institucijas - 30 proc. Tačiau, analizuojant globos nustatymo atvejus, matyti, kad situacija vaikų globos srityje iš esmės nesikeičia: vis dar didesniajai daliai vaikų, netekusių tėvų globos, nustatoma institucinė globa, o ne kitos alternatyvios vaiko priežiūros formos (žr. 2 lentelę). Todėl dabartinė vaiko globos organizavimo ir vaiko

2 lentelė. Likusių be tėvų globos vaikų nukreipimas pagal globos vietą

Metai	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Per metus tėvų globos netekusių vaikų skaičius	2 826	2 863	3 003	3 023	3 267	3 209	3 006	2 824	2 691
Iš jų nukreipta (<i>proc.</i>) globai (rūpybai) į:									
- šeimas	45,5	44,4	45,2	47,5	41,8	43,0	43,5	43,0	45,1
- šeimynas	1,6	1,1	1,2	0,9	0,76	0,9	0,9	0,9	1,48
- globos institucijas	52,8	54,3	53,5	51,6	57,3	55,9	55,5	56,0	53,3

Šaltinis: sudaryta pagal Statistikos departamento ir VTAT ataskaitų duomenis. http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/3_Vaikai_Soc_aps_09_1.doc; <http://www.ivaikinimas.lt/ataskaitos>

teisių apsaugos politikos įgyvendinimo padėtis šalyje vertintina kritiškai. Deja, nei šios padėties priežasčių, nei ją lemiančių veiksnių savo veiklos ataskaitose nei VTAT, nei Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (toliau – SADM) detaliau nenagrinėja.

2. Vaiko globos nustatymas

Vaiko teisė gyventi kartu su tėvais, teisė būti auklėjamam, aprūpinamam savo tėvų šeimoje išplaukia iš kiekvieno žmogaus prigimties. Deja, nėra ir negali būti prievartos mechanizmo ar priemonių, kurios padėtų užtikrinti tinkamą šios vaiko teisės įgyvendinimą. Todėl, kai tėvai negali ar nenori užtikrinti vaiko teisių, šios prievolės imasi valstybė, pirmiausiai teisinio reguliavimo priemonėmis garantuodama globos steigimą kiekvienam be tėvų likusiam vaikui. Tačiau labai svarbu, jog valstybė, prisėmusi vaiko globą ir siekdama sukurti optimalias gyvenimo sąlygas globos institucijose, nepažeistų vieno svarbiausio vaiko globos organizavimo principo – vaiko interesų pirmumo, t. y. jo teisės augti biologinėje šeimoje ir būti apsaugotam nuo aplinkos, sukeliančios psichologinį ar fizinį smurtą. Tai reiškia, jog valstybės institucijos, nustatydamos vaikui globą, ypač kai globa skiriama apribojant tėvų teises, turi visaverčiai pagrįsti tokį sprendimą, o, nustačiusios globą, turi ir toliau aktyviai siekti galimybių grąžinti vaiką jo tėvams [1, p. 23; 2, p. 64]. Siekiant užtikrinti šį vaiko globos organizavimo principą, svarbu sukurti veiksmingą vaiko globos nustatymo teisinę bazę, skirtą užtikrinti vaiko interesą augti šeimoje, ir garantuoti efektyvų teisės normų įgyvendinimą.

Vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijoje nustatyta, kad, suteikiant pagalbą vaikui, visų pirma turi būti remiamasi vaiko natūraliu paramos tinklu, todėl, esant būtinybei vaiką paimti iš biologinės šeimos, valstybė organizuoja vaiko pakeičiamąją globą, laikydamasi tokių prioritetų: 1) vaiko grąžinimas į biologinę šeimą, 2) vaiko įvaikinimas, 3) vaiko ilgalaikė globa [9].

Vaiko laikinoji ir nuolatinė globa nustatoma, kai vaiko tėvai arba turimas vienintelis iš tėvų yra dingę, pripažinti neveiksniais, negali rūpintis vaiku arba juo nesidomi, neprižiūri, netinkamai auklėja, naudoja fizinį ar psichinį smurtą. Savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybos, surinkusios duomenis apie vaiką ir jo šeimą, kreipiasi į savivaldybes dėl laikinosios vaiko globos nustatymo ir į apylinkių teismus dėl vaiko nuolatinės globos nustatymo [14, 19, 21 str.]. Taigi laikinoji vaiko globa nustatoma administracine, o nuolatinė – teismine tvarka. Laikinoji globa suprantama kaip trumpalaikis procesas, kurio tikslas yra grąžinti vaiką į šeimą, o nuolatinė globa sudaro galimybes vaikui sukurti nuolatinis ir pastovius santykius su globėju. Įstatymų leidėjas, įtvirtindamas laikinosios ir nuolatinės globos nustatymo skirtumus, pripažįsta, jog vaiko atskyrimas nuo tėvų yra labai rimtas žingsnis, kuris gali būti prilygintas vaiko laisvės apribojimui. Šis teiginys patvirtinamas ir *Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatyme* įtvirtinta nuostata, kad išskirti vaiką su tėvais prieš vaiko, taip pat tėvų valią galima išimtiniais įstatymų numatytais atvejais bei nustatyta tvarka, vadovaujantis teismo sprendimu ir kai toks išskyrimas vaikui yra būtinas [13, 23.2 str.].

Lietuvoje 2008 m. globos institucijose iš viso augo 4 932 vaikai, iš jų 64 proc. nustatyta nuolatinė globa, 36 proc. – laikinoji globa [20, p. 11.]. *LR CK 3.255* straipsnyje nustatyta, kad vaiko laikinoji globa nutraukiama, kai vaikas grąžinamas tėvams, kai sulaukia pilnametystės arba emancipuojamas, kai jam nustatoma nuolatinė globa, kai yra įvaikinamas arba susituokia. Įstatymas laikinosios globos nutraukimą sieja su konkrečių aplinkybių atsiradimu, tačiau neapibrėžia jos trukmės, t. y. lieka neaišku, kuriam laikui galima skirti šią globos rūšį, todėl ji gali trukti ir neribotą laiką. Lietuvos vaiko globos institucijose 2008 m. laikinoji globa truko ilgiau kaip metus 43,6 proc. vaikų, ilgiau kaip dvejus metus – 20 proc. vaikų, ilgiau kaip trejus metus – 10,1 proc. vaikų ir ilgiau kaip penkerius metus – 5,5 proc. vaikų [20, p. 11].

Vaiko laikinoji globa neturėtų tęstis neribotą laiką, nes tokiu atveju pažeidžiamas vaiko interesų pirmumo principas, t. y. jo teisė būti globojamam šeimoje ir augti palankioje aplinkoje. Taip pat darytina prielaida, jog laikinosios globos trukmės teisinio reguliavimo nebuvimas suponuoja galimybę savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnyboms, paskyrus vaikui laikiną globą, neskubėti ieškoti galutinio sprendimo, t. y. grąžinti jį į šeimą arba įvaikinti. Minėta prielaida grindžiama aplinkybe, kad nustačius vaikui laikinąją globą, savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybos turi intensyviai dirbti su socialinės rizikos šeimomis ir siekti pašalinti priežastis, dėl kurių vaikas buvo atskirtas nuo savo tėvų. Tačiau vaiko globos pasibaigimo atvejų Lietuvoje analizė atskleidžia, kad tik apie 38 proc. atvejų globa nutraukiama dėl jo grąžinimo į biologinę šeimą, apie 6 – 8 proc. dėl jo įvaikinimo. Daugiau kaip 50 proc. atvejų vaikų laikinoji globa nutraukiama tik jiems sulaukus pilnametystės. Reikšminga tai, jog daugeliu atvejų laikinoji vaiko globa vėliau keičiama į nuolatinę (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Vaiko globos nutraukimo priežastys

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Per metus globos netekusių vaikų skaičius	1 693	1 874	1 804	2 129	2 439	2 359	2 683	2 662
Globa baigėsi, nes vaikas (proc.):								
- buvo grąžintas tėvams	46,5	37,1	39,9	38,0	38,3	38,6	38,2	41,3
- buvo įvaikintas	2,2	3,5	6,0	6,8	6,8	6,3	8,4	8,6
- sulaukė pilnametystės arba emancipuotas	37,5	41,2	53,6	54,2	54,0	54,3	52,0	48,7
- susituokė	0,70	0,20	0,44	0,46	0,36	0,33	0,48	0,48
- mirė	0	0	0	0,42	0,28	0,42	0,74	0,67
Vaikų, kuriems laikinoji globa pakeista į nuolatinę globą, skaičius	-	-	1 192	1 175	1 770	1 743	1 562	1 333

Šaltinis: sudaryta autoriaus pagal VTAT ataskaitų duomenis. <http://www.ivaikimas.lt/ataskaitos>

Analizuojant laikinosios globos nutraukimo dėl vaiko grąžinimo biologiniams tėvams atvejų statistiką, atkreiptinas dėmesys į nevienodą tėvų globai sugrąžintų vaikų skaičių savivaldybėse. Pavyzdžiui, daugiausia atvejų, kai vaiko laikinoji globa nutraukta dėl jo grąžinimo biologiniams tėvams, Skuodo rajone – 58 proc., Šilalės rajone – 55 proc., Lazdijų rajone – 52 proc. atvejų, mažiausiai atvejų – Šalčininkų rajone – 22 proc., Vilniaus rajone – 26 proc., Kauno mieste – 29 proc. [21, p. 116]. Kiek vaikų grąžinta savivaldybėse, reikšmės turi įvairūs ekonominiai, socialiniai, kultūriniai ir kiti veiksniai, konkrečiame regione galintys sudaryti prielaidas atsirasti įvairioms socialinėms problemoms, kurioms spręsti savivaldybės turi ieškoti papildomų žmogiškųjų ir materialinių išteklių. Tokia pozicija, kai vaiko globos organizavimo efektyvumas tiesiogiai siejamas su įvairiais socialiniais-ekonominiais reiškiniais, dažnai nurodoma savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų vadovų ataskaitose ir veiklos vertinimuose. Tačiau, vertinant vaiko globos organizavimo efektyvumą bei vaiko grąžinimo į šeimą galimybes, šių veiksnių įtaką nederėtų pernelyg sureikšminti. Tai rodo, pavyzdžiui, kad tarp vieno iš greičiausiai socialines problemas sukeliančių veiksnių – nedarbo lygio - ir vaiko grąžinimo tėvams yra silpnas ryšys. Nedarbo augimas regione lemia ir tai, kad daugėja socialinės rizikos šeimų. Tačiau savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų veiklos analizė atskleidė, kad vaiko grąžinimo tėvams atvejų skaičius praktiškai nepriklauso nuo nedarbo lygio ir socialinės rizikos šeimų skaičiaus dinamikos. Todėl nedarbo lygis negali būti laikomas labai svariu veiksniu, lemiančiu vaiko globos organizavimo kokybę ir galimybes grąžinti globojamą vaiką į jo šeimą. Atsižvelgiant į tai, darytina prielaida, jog tėvų globai grąžinamų vaikų skaičius atskleidžia ir savivaldybių lygmeniu vykdomos socialinės politikos ir teikiamos pagalbos bei socialinių paslaugų šeimai lygį. Apie šių paslaugų efektyvumą galime spręsti iš laikinosios globos keitimo į nuolatinę (žr. 2 lentelę) ir tėvų valdžios apribojimo nustatymo savivaldybėse atvejų

skaičiaus. 2005 m. neterminuotai tėvų valdžia apribota 1 207 tėvams, laikinai tėvų valdžia apribota 172 tėvams; 2006 m. - atitinkamai - 1115 ir 136 tėvams [11, p. 19]. Įgyvendinant *Socialinių paslaugų įstatymą*, nuo 2007 m. savivaldybėms skyrus papildomus socialinių darbuotojų etatus dirbti su socialinės rizikos šeimomis, tėvų valdžios ribojimo atvejų skaičius sumažėjo, tačiau laikinai tėvų valdžią ribojantys atvejai tesudaro apie ketvirtadalį visų tėvų valdžios apribojimo atvejų. Pagal vaiko globą reglamentuojančius teisės aktus, jeigu socialinis darbas neduoda teigiamų rezultatų, priimamas sprendimas dėl neterminuoto tėvų valdžios apribojimo ir nuolatinės globos nustatymo. Apribojus tėvų valdžią neterminuotai, šeima išbraukiama iš socialinės rizikos šeimų sąrašo ir su ja nereikia dirbti socialinio darbo. Taip socialinės rizikos šeimų sumažėja, o tėvų globos netekusių vaikų padaugėja. Darytina išvada, kad vaiko teisių apsaugos tarnybos, siekdamos grąžinti vaiką į biologinę šeimą, neišnaudoja visų laikino tėvų valdžios ribojimo galimybių ir nepakankamai efektyviai dirba socialinį darbą su vaiko tėvais. Dėl to galima teigti, kad teisės aktais nustačius laikinosios globos terminus būtų sustiprinta savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų veiklos motyvacija ir atsakomybė už vaiko grąžinimą į biologinę šeimą. Tai skatintų gerinti socialinį darbą su vaiko šeima. Dėl to būtų efektyviau užtikrinamas vaiko globos organizavimo principas – vaiko teisė gyventi šeimoje.

Įvaikinimas, nors savo paskirtimi yra į globą panaši vaiko priežiūros forma, pirmiausia skiriasi pasekmėmis vaikui. Remiantis *LR CK*, globėjas, pasikeitus jo gyvenimo sąlygoms, pavyzdžiui, pablogėjus turtinei padėčiai ar sveikatai, gali būti atleistas nuo savo pareigų. Kilus bet kokioms problemoms, globėjas gali atsisakyti savo pareigų, grąžindamas vaiką valstybės priežiūrai. Globa pasibaigia vaikui sulaukus pilnametystės, o įvaikinimo santykiai yra tęstiniai, įvaikintas vaikas prilyginamas šeimoje gimusiam vaikui. Globėjai privalo sudaryti sąlygas globojamo vaiko biologiniams tėvams matytis ir bendrauti su vaiku, jei tai neprieštarauja jo interesams, o įvaikinto vaiko ryšiai su jo biologine šeima yra nutraukiami. Globojamas vaikas neturi jokios teisės į globėjo turtą, o įvaikintam vaikui atsiranda visos išlaikymo ir paveldėjimo teisės pagal įstatymą. Todėl sprendžiant vaiko priežiūros formos klausimą, pirmiausia turi būti išnaudotos visos galimybės jį įvaikinti.

Vertinant įvaikinimo organizavimo efektyvumą, kaip teigiamą rezultatą galima įvardyti tai, kad pamažu daugėja įvaikintų vaikų Lietuvoje (žr. 4 lentelę). Ypač reikšminga tai, jog įvaikinimo procese pastebima nauja tendencija: Lietuvoje gyvenančių šeimų, įvaikintų vaikus, daugėja sparčiau nei užsieniečių. Įdomu tai, jog užsienio piliečių, norinčių įvaikinti, skaičius ir įvaikinimo atvejų skaičius yra gerokai skirtingas nei Lietuvos piliečių. Pavyzdžiui, 2008 m. iš 127 Lietuvos piliečių buvo įsivaikintas 101, o iš 308 užsienio piliečių įvaikinti tik 108. Vienareikšmiškai vertinti šį reiškinį be atskiro tyrimo būtų sunku, tačiau tikėtina, jog tai susiję su tuo, ar kandidatai atitinka jiems keliamus reikalavimus. Teigiamos įtakos galėjo turėti ir nuo 2007 m. Lietuvoje įgyvendinama bendra įtėvių ir globėjų pasirengimo programa. Tačiau, kita vertus, įvaikinimo organizavimo efektyvumą galima įvertinti tik palyginus įvaikintų vaikų skaičių su bendru galimu įvaikinti vaikų skaičiumi.

4 lentelė. Norinčiųjų įvaikinti šeimų ir įvaikintų vaikų skaičius

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Norinčių įvaikinti LR piliečių, gyvenančių LR, skaičius	58	82	72	103	111	108	89	127
Norinčių įvaikinti užsienio piliečių skaičius	175	181	245	299	289	281	286	308
Iš viso įvaikintų Lietuvoje vaikų skaičius:	56	75	163	196	196	231	229	209
- LR piliečių įvaikintų vaikų skaičius	56	75	61	93	88	106	81	101
- užsienio piliečių įvaikintų vaikų skaičius	-	-	102	103	108	125	148	108

Šaltinis: sudaryta pagal Statistikos departamento duomenis. http://www.stat.gov.lt/uploads/docs/3_Vaikai_Soc_aps_09_1.doc

Lietuvoje už vaikų įvaikinimą atsakinga Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie SADM (toliau – Tarnyba), kuri yra centrinė vaiko teisių apsaugos institucija, valstybės lygmeniu koordinuojanti ministerijų darbą, užtikrinanti valstybės ir savivaldybių institucijų bei įstaigų bendradarbiavimą vaiko gerovės srityje. Ši Tarnyba atsakinga už duomenų apie galimus įvaikinti vaikus rinkimą, tvarkymą ir galimų įvaikinti vaikų apskaitos sudarymą. Pastaraisiais metais šioje apskaitoje esančių vaikų daugėja: 2003 m. į galimų įvaikinti vaikų apskaitą buvo įrašytas 491 vaikas, 2004 m. – 721 vaikas, 2006 m. - 1908 vaikai, 2007 m. - 1964 vaikai, 2008 m. – 2169 vaikai [20, p.20]. Vaiko teisių apsaugos tarnybos šią tendenciją aiškina tuo, kad savivaldybėse 2007 m. įsteigti papildomi socialinių darbuotojų etatai dirbti su socialinės rizikos šeimomis, pagerėjo socialinių paslaugų teikimas, išplito nevyriausybiinių organizacijų, dirbančių su šeima, tinklas.

Tačiau vaikas, turėdamas galimo įvaikinti vaiko teisinį statusą, ne visada gali būti siūlomas įvaikinti. Tai priklauso nuo vaiko ryšių su biologine šeima (seneliais, broliais, seserimis ar kitais giminaičiais), vaiko amžiaus ir paties vaiko, galinčio išreikšti savo nuomonę, sprendimo. Todėl dažnai, nors ir yra teisinis pagrindas įrašyti vaiką į galimų įvaikinti vaikų apskaitą, siūlyti jį įvaikinti konkrečiai šeimai neįmanoma, nes tai gali pažeisti jo teises ir interesus. 2005 m. iš 735 galimų globoti ir įvaikinti vaikų Lietuvos Respublikos piliečiai įvaikino 144 vaikus, iš jų - 88 vaikus, likusius be tėvų globos, ir 56 – sutuoktinių vaikus, 11 šeimų nusprendė globoti vaikus, 108 vaikus įvaikino užsieniečių šeimos. 2008 m. 84,2 proc. vaikų tapo galima įvaikinti, jų tėvams neterminuotai apribojus tėvų valdžią, 5,2 proc. vaikų tėvai teisme patvirtino savo sutikimą įvaikinti, beveik 5 proc. vaikų tapo galimi įvaikinti dėl globėjų atleidimo nuo šių pareigų bei globėjo sutikimo įvaikinti, patvirtinto teisme [20, p. 20]. 2008 m. iš 2 169 apskaitoje įrašytų vaikų 1 446 vaikai negalėjo būti siūlomi įvaikinti dėl to, kad tai būtų pažeidę jų teises ir interesus, nes 39,4 proc. vaikų buvo vyresni nei 10 metų amžiaus ir nesutiko būti įvaikinti; 19,2 proc. vaikų buvo vyresni nei 10 metų ir turintys rimtų sveikatos sutrikimų; 16,5 proc. vaikų buvo vyresni nei 14 metų ir jiems buvo labai sunku surasti šeimą, norinčių priimti tokio

amžiaus vaikus, nes didžioji dalis šeimų pirmenybę teikia vaikams iki vienerių metų. 25 proc. vaikų lankė giminaičiai, kurie nesutiko, kad vaikai būtų įvaikinti, arba įvaikinimo procedūra buvo sustabdyta. Kitus vaikus jau globojo Lietuvos Respublikos piliečių šeimos, kurios ketino juos įvaikinti ateityje [20, p. 20]. Iš galimų įvaikinti vaikų apskaitos buvo išbraukti 563 vaikai, iš jų – 271 dėl pilnametystės, ir tik 16 vaikų išbraukti iš apskaitos, nes jie buvo gražinti biologiniams tėvams.

Šių duomenų analizė leidžia teigti, kad tik maža dalis vaikų, įrašytų į galimų įvaikinti vaikų sąrašus, patenka į šeimas. Todėl darytina išvada, kad daug neįvaikintų vaikų yra atvira vaiko globos organizavimo principų užtikrinimo problema, kurią reikia spręsti. Apibendrinus šiuos duomenis, taip pat galima išskirti pagrindines neįvaikinimo priežastis: 1) dauguma šeimų teikia pirmenybę vaiko globai, o ne įvaikinimui; 2) daugelis tėvų ir globėjų neduoda sutikimo dėl jų globojamo vaiko įtraukimo į galimų įvaikinti vaikų sąrašą; 3) vaikų amžius ir sveikata apsunkina galimybes surasti jiems šeimas; 4) vaikų asmeninis nesutikimas būti įvaikintam.

Siekiant suaktyvinti įvaikinimo procesą, tikslinga būtų stiprinti paramą tėvams ir po įvaikinimo organizavimo. Kadangi tėvų sutikimas įvaikinti vaiką yra trumpesnis procesas nei neterminuotas tėvų valdžios apribojimas, reikėtų suaktyvinti darbą su tėvais ar globėjais, aiškinant jiems įvaikinimo pasekmes ir vaiko interesą šiame procese. Būtų tikslinga iš naujo peržiūrėti vaiko globos institucijų nuostatus ir nustatyti vaikų globos institucijos pareigą inicijuoti tėvų valdžios apribojimą. Taip pat reikėtų gerinti globėjų ir įtėvių rengimo procesą, tiesti jiems profesionalias pedagogikos, psichologijos konsultacijas, padėti spręsti iškilusias konfliktines situacijas su įvaikintais vaikais. Siekiant objektyviai išsiaiškinti, ar vaikas, pareiškdamas nenorą būti įvaikintu, realiai suvokia visas pasekmes, derėtų su vaiku, pasitelkus kompetentingus specialistus, aptarti visus vaiko nerimą keliančius klausimus.

Didėjant darbingo amžiaus gyventojų, turinčių šeimas, emigracijai, Lietuvoje formuojasi naujas šeimos tipas – *atotalio* šeima (našlaičio sindromas). Į šią problemą atkreiptas dėmesys 2004 m. Vyriausybės patvirtintoje *JT Konvencijos įgyvendinimo ataskaitoje*, kurioje pažymėta, kad vaiko interesų apsaugos ir gynimo principas neužtikrinamas, kai vaiko tėvai išvyksta gyventi (dažniausiai ilgalaikio darbo tikslais) į užsienį, palikdami nepilnamečius vaikus vienus arba kitų asmenų priežiūrai: pažeidžiama vaiko teisė gyventi kartu su savo tėvais, atsiranda socialinių problemų, nes rūpinimąsi tėvų paliktu vaiku privalo perimti ir jų išlaikymą užtikrinti valstybė.

Siekiant didinti emigravusių tėvų atsakomybę už vaiko teisių įgyvendinimą, 2006 m. priimtos *Išmokų vaikams įstatymo* pataisos, pagal kurias vaiko globos išmoka neskiiriama, jeigu vaiko laikinoji globa nustatyta tėvų prašymu dėl jų laikino išvykimo iš Lietuvos [6, 8, d. 7 str.]. Atitinkamai socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymu buvo patvirtinti naujos redakcijos *Vaiko laikinosios globos nuostatai*. Šie teisės aktai reglamentuoja vaiko laikinosios globos nustatymo tėvų prašymu dėl jų laikino išvykimo iš Lietuvos tvarką, įpareigojančią tėvus iki išvykimo kreiptis į savivaldybės vaiko teisių apsaugos skyrių dėl siūlomo fizinio asmens paskyrimo vaikų laikinuoju globėju ir vaiko laikinosios globos nustatymo administracine tvarka. Priešingu atveju minėtai vaiko teisių apsaugos institucijai suteikta teisė kreiptis į teismą dėl tėvų valdžios apribojimo teismine tvarka. Pasikeitus įstatymui, globos nustatymo atvejų padaugėjo: 2006 m. 343 vaikams

buvo nustatyta globa dėl tėvų išvykimo iš Lietuvos, 2007 m. – 916 vaikų, 2008 m. – 1 952 vaikams nustatyta ši globa [20, p. 12]. Kol kas sunku vienareikšmiškai vertinti šios vaiko globos rūšies efektyvumą vaiko interesų pirmumo principo požiūriu, tačiau ji daugiau skirta formaliam vaiko globos administravimui nei realiai socialinei pagalbai vaikui ir jo naujiems globėjams. Nors šių priimtų įstatymo pataisų paskirtis – stiprinti tėvų atsakomybę už savo vaikus, tačiau jomis nebuvo sukurtas mechanizmas, leidžiantis įvertinti išvykusių tėvų teikiamos pagalbos savo vaikams efektyvumą ir taip įvertinti atsakomybės lygį. Šiuo atveju vaikas paliekamas globėjams (dažniausiai artimiems giminaičiams) neįsitikinus, kiek realiai bus užtikrinami jo interesai ir ginamos teisės. Taip pat tokia globos suteikimo forma išvykstančių į užsienį tėvų nemotyvuoja patikėti savo vaikų globą savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnyboms, nes jie nemato realios naudos savo vaikui. Atsižvelgiant į susidariusią sunkią ekonominę situaciją šalyje ir į tai, kad darbo ieškoti išvykstančių asmenų daugėja, tikslinga būtų mokėti vaiko globos išmoką paliktiems vaikams ir sukurti lėšų kompensavimo mechanizmą, leidžiantį išieškoti jas iš vaiko tėvų.

Iki šiol aktualus *JT Vaiko teisių konvencijos* 9 str. ir *LR CK* 3. 249 str. įtvirtinto brolių ir seserų neišskyrimo principo įgyvendinimas. Šio klausimo aktualumą lemia nereti brolių ir seserų išskyrimo atvejai nustatant jiems globą. Brolių ir seserų neišskyrimo principą įtvirtina *Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo* 25 str. 2 d. teisės norma, nurodanti, jog steigiant vaikui globą turi būti siekiama sudaryti sąlygas jam gyventi šeimoje kartu su broliais ir seserimis. LR vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus 2008 m. atlikto tyrimo duomenimis, 2006 m. buvo išskirti 664 vaikai, 2007 m. – 688 vaikai [12, p. 30]. Broliai ir seserys išskiriami dėl šių priežasčių: vaiko amžiaus, globėjų pasirinkimo, vaiko sveikatos, skirtingo tėvų valdžios įgyvendinimo vaiko atžvilgiu, vaikų apsisprendimo ir dėl to, kad savivaldybė neturi savo vaikų globos namų. Dažniausiai, nustatant laikinąją ar nuolatinę globą išskiriami broliai ir seserys dėl globėjų pasirinkimo, t. y., asmuo, norintis tapti vaiko globėju, pasirenka pageidaujamą globoti ir auklėti vaikų skaičių, jų amžių ir lytį. Lietuvoje 2006 m. buvo 111 tokių atvejų, 2007 m. – 133. Dėl vaikų amžiaus 2006 m. broliai ir seserys buvo išskirti 99 atvejais, 2007 m. – 85 atvejais. Taip atsitinka dėl to, kad dauguma vaikų globos institucijų Lietuvoje teikia ilgalaikes ir trumpalaikes socialinės globos paslaugas tik vaikams nuo 3 iki 18 metų. Vaikai nuo 0 iki 3 metų amžiaus paprastai apgyvendinami sutrikusio kūdikių vystymosi namuose. Pasitaiko atvejų, kai broliai ir seserys išskiriami dėl ligos ar neįgalumo (2006 m. – 23; 2007 m. – 24), t. y. kai vaikai apgyvendinami skirtingose globos institucijose [12, p. 31]. Vaikai, likusiam be tėvų globos, įstatyminiai jo atstovai privalo išsaugoti ar siekti atkurti bet kokią ryšį su artimaisiais giminaičiais. Atsakomybė už tai tenka savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnyboms. Taigi galima būtų savivaldybių teritorijose teikti socialinės globos paslaugas nepilnamečiams nuo 0 iki 18 metų. Taip būtų sudarytos sąlygos broliams ir seserims gyventi kartu. Taip pat savivaldybėse tikslinga išanalizuoti informaciją apie išskirtus brolius ir seseris ir, esant galimybėms, atkurti išskirtų brolių ir seserų emocinį ryšį bei užtikrinti tokių vaikų teisę bendrauti.

3. Vaikų globa šeimose

Vaiko globa šeimoje yra viena iš vaiko globos formų, viršesnė už kitas (šeiminą ir instituciją) globos formas, ir išreiškia vaiko globos organizavimo principą – vaiko globa šeimoje turi būti prioritetingė. Remiantis *LR CK* 3.249 str., pirmumo teisę tapti vaiko

globėjais turi vaiko artimieji giminaičiai, jeigu tai atitinka vaiko interesus. Ši grupė tradiciškai sudaro didžiąją vaikų globėjų dalį. Asmenų, nesusijusių giminystės ryšiais su globojamu vaiku, nėra daug, o nuo 2005 m. jų dar labiau mažėja (žr. 5 lentelę). Sunku vienareikšmiškai atsakyti, kas lemia šeimų, norinčių globoti svetimus be tėvų globos likusius vaikus, mažėjimo tendenciją, todėl tikslinga atskirai patyrinėti šį reiškinį.

5 lentelė. Vaikų, kuriems nustatyta globa šeimose, globėjų pasiskirstymas 2000–2008 m.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Visas globėjų skaičius, iš jų (proc.):	1 287	1 292	1 359	1 436	1 368	1 383	1 309	1 216	1 216
- seneliai	37,7	40,5	42,7	40,3	49,2	45,4	49,7	46,0	52,6
- dėdės, tetos	22,9	18,0	19,9	21,1	17,7	20,1	20,5	18,9	19,7
- broliai, seserys	10,7	10,9	8,31	10,4	10,3	8,9	12,0	12,9	10,8
- kiti asmenys	28,5	29,1	28,9	28,2	22,5	25,5	17,6	22,0	16,7

Šaltinis: VTAT ataskaitų duomenys. <http://www.ivaikinimas.lt/ataskaitos>

Pagal Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymą, paskirtiems globėjams globos laikotarpiu mokama 4 BSI dydžio išmoka per mėnesį [6, 8 str.]. Vaiko globos nustatymo ir pasibaigimo, vaiko globėjo pirminės atrankos, pasirengimo, skyrimo, atleidimo arba nušalinimo nuo pareigų tvarką reglamentuoja *Vaiko globos organizavimo nuostatai*, kuriuose nurodyta, kad už savivaldybės teritorijoje likusio be tėvų globos vaiko globą atsakingos savivaldybių Vaiko teisių apsaugos tarnybos [14, str. 4].

Pretenduojančiam į vaiko globėjus asmeniui keliami specialūs reikalavimai. Jo asmeninės savybės, sveikatos būklė, gebėjimas bendrauti su vaiku turi atitikti nustatytus reikalavimus. Taip pat numatyti specialūs buities ir gyvenimo sąlygų reikalavimai: kiekvienam asmeniui turi tekti ne mažiau kaip 14 kv. metrų bendro naudingo ploto, o kai norima globoti skirtingų lyčių vaikus, nustatant jiems nuolatinę globą, turi būti sudarytos sąlygos gyventi atskiruose kambariuose. Savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnyba, priėmusi sprendimą dėl asmens tinkamumo tapti vaiko globėju, per 6 mėnesius organizuoja jo mokymą ir kursų pabaigoje pateikia išvadas dėl asmens kompetencijos. Remiantis LR CK 3.259 str., šeimoje kartu su savais vaikais neturėtų būti globojama daugiau kaip penki beglobiai vaikai. Tokiu teisiniu reguliavimu siekiama apsaugoti vaiką nuo galimo neigiamo emocinio streso, psichologinės įtampos, atsirandančios gyvenant su globėju, neturinčiu pakankamų pedagoginių ar bendravimo įgūdžių, taip pat užtikrinti jam normalias gyvenimo sąlygas. Tačiau reikia pastebėti, jog būtinas globėjui specialus parengimas yra privalomas tik asmenims, nesusijusiems su vaiku giminystės ryšiais. Iš giminaičių tokio pasirengimo nereikalaujama ir jiems mokymai neorganizuojami. Giminėms netaikomas ir minimalus 14 kv. metrų gyvenamojo ploto reikalavimas. Tokiu būdu specialus rengimas praktiškai skiriamas tik mažiau kaip 20 proc. (tiek yra giminystės ryšiais su vaiku nesusijusių šeimų) globėjų. O vaikus globojantys giminaičiai dažnai susiduria su auklėjimo problemomis, nes jiems trūksta pedagoginių ir psichologinių žinių, reikalingų vaikui auklėti. Dėl to pasitaiko atveju, kai artimieji giminaičiai, dažniausiai dėl globojamų vaikų paauglystės amžiaus

problemų ir pačių globėjų kvalifikacijos stygiaus, nepajėgia atlikti savo pareigų ir atsisako toliau rūpintis jiems patikėtais nepilnamečiais. 2002 m. 84 globėjai atsisakė savo pareigų, 2003 m. jų atsisakė 83 globėjai, 25 globėjai buvo nušalinti nuo pareigų, 2004 m. taip pat 84 globėjai atsisakė savo pareigų, o 27 buvo nušalinti nuo jų, 2005 m. iš viso buvo atsisakyta auklėti 113 vaikų [11, p. 32]. Tokiais atvejais paaugliai jaučiasi vyresniųjų antrą kartą gyvenime išduoti ir dėl to labai sunkiai adaptuojasi naujoje aplinkoje.

Iki 2007 m. Lietuvoje nebuvo bendros globėjų ir įtėvių rengimo praktikos [3, p. 39]. 2007 m. Lietuvai įsigijus bendrą globėjų rengimo licenciją (pagal PRIDE programą), šalyje pradėti vykdyti mokymai, siekiant tinkamai šeimas parengti globoti ar įsivaikinti. Vienas iš programos tikslų – vykdyti informacinę sklaidą, siekiant populiarinti globą ir įvaikinimą. 2008 m. ši programa įgyvendinta 9 apskrityse, 36 savivaldybėse. 2008 m. mokymus pagal PRIDE programą baigė ir buvo įvertinti teigiamai 226 asmenys, iš jų: 140 asmenų – globėjų ir 86 asmenys – įvaikintojai [20]. Pradėjus įgyvendinti minėtą programą, tikėtina, kad ateityje globėjai bus labiau pasirengę auklėti jiems patikėtus vaikus. Kita vertus, globėjų mokymo sistemos plėtra turėtų apimti ir vaikus globojančius gimines. Todėl yra tikslinga pakeisti *Vaiko globos organizavimo nuostatus* ir numatyti, kad turi būti organizuojamas ne tik svetimo asmens, bet ir vaiko artimųjų giminaičių pasirengimas globoti vaikus.

Vienas iš veiksnių, turinčių įtakos vaiko laikinosios globos trukmei ir jos efektyvumui, yra savivaldybių vaiko priežiūros tarnybų tinkamas laikinosios globos organizavimas ir priežiūra, t. y. reikalingų dokumentų dėl vaiko laikinosios globos nustatymo surinkimas, laikinosios globos planų sudarymas, reguliarus ir laiku globojamųjų lankymas ir gyvenimo sąlygų tikrinimas. Tačiau Valstybės kontrolės 2007-2008 m. atlikus auditą „Vaiko teisių apsaugos vykdymas“ [19, p. 7] užfiksuota daug teisės pažeidimų būtent dėl šių tarnybų blogai atliekamo darbo. Nustatyta, kad Vilniaus miesto, Vilniaus rajono ir Molėtų rajono Vaiko teisių apsaugos tarnybos kai kuriais atvejais nesilaikė *Vaiko globos organizavimo nuostatų* atskirų punktų reikalavimų: a) 10.3 punkto reikalavimo, nes nesurašė sprendimų dėl vaiko paėmimo iš šeimos ar kitos jo buvimo vietos; b) 22, 64, 66 punktų reikalavimų, nes nesudarė vaiko laikinosios globos planų, nelankė vaikų, kuriems nustatyta laikinoji globa, ir nevykdė vaiko laikinosios globos peržiūrų; c) 8–13 punktų reikalavimų, nes nesurinko reikiamų dokumentų dėl vaiko globėjo skyrimo; d) 29 punkto reikalavimo, nes nelankė vaikų, kuriems nustatyta nuolatinė globa. Taigi nepakankamas teisės aktų reikalavimų laikymasis, vaiko globos organizavimo kontrolės stoka rodo, kad Vilniaus miesto, Vilniaus rajono, Molėtų rajono, Švenčionių rajono Vaiko teisių apsaugos tarnybos nepakankamai efektyviai įgyvendina joms pavestas funkcijas. Dėl to darytina prielaida, jog analogiškų atvejų gali būti ir kitose savivaldybėse. Šie tarnybų veiklos trūkumai daugiausia lemia vaiko globos įgyvendinimo kokybę, vaiko globos trukmę, tėvų globos netekusių vaikų skaičių ir vaiko teisę gyventi su savo šeima.

Išvados

1. Lietuvoje vykdoma vaiko globos užtikrinimo politika akcentuoja *Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijoje* ir nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtintų vaiko globos organizavimo principų ir vaiko globos šeimoje prioriteto įgyvendinimo būtinumą.

Tačiau tai, kad tėvų globos netekusių vaikų, palyginti su bendruoju vaikų skaičiumi šalyje, pastarąjį dešimtmetį nemažėja ir tai, kad vis dar didesniajai daliai netekusių tėvų globos vaikų nustatoma nuolatinė institucinė globa, o ne kitos alternatyvios vaiko priežiūros formos, rodo, kad Lietuvoje vykdoma vaiko globos organizavimo politika nėra pakankamai efektyvi ir sudaro prielaidas pažeisti vaiko globos organizavimo principus ir vaiko teises.

2. Siekiant sėkmingiau realizuoti valstybės strategiją vaiko globos organizavimo srityje, tobulintina esama įstatyminė bazė. Tikslinga apibrėžti vaiko laikinosios globos trukmę, nes to nesant savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybos gali nesiekti jį grąžinti į šeimą. Taisytinis kai kurios įvaikinimo procesą reguliuojančios teisės normos, apribojančios galimybes vaikams, įrašytiems į galimų įvaikinti vaikų sąrašus, patekti į šeimas. *Išmokų vaikams įstatymo* nuostata, įtvirtinanti teisę neskirti vaikui globos išmokų, jei globa nustatyta tėvų prašymu jiems laikinai išvykus užsienį, daugiau skirta formaliam vaiko globos administravimui nei realiai socialinei pagalbai vaikui, todėl tikslinga palikti globos išmokų mokėjimą, sukuriant lėšų kompensavimo mechanizmą, leidžiantį jas išieškoti iš tėvų. Vaiko giminaičiams, norintiems tapti jo globėju, reikia nustatyti tokius pat reikalavimus, kaip ir kitiems pretendentams į globėjus.

3. Netobula institucinė struktūra, nepakankamai išplėtotas socialinių paslaugų tinklas savivaldybėse ir tai, kad kai kurie socialiniai darbuotojai nesilaiko vaiko globą reglamentuojančių teisės normų, daugiasia lemia vaiko globos organizavimo kokybę, globos trukmę, grąžinamų į šeimas vaikų skaičių ir vaiko teisių apskritai užtikrinimą. Todėl tikslinga savivaldybėse tobulinti socialinės paramos informacinę sistemą ir, sprendžiant vaiko globos problemas, labiau remtis informacijos apie socialinės rizikos šeimas, išskirtų brolių ir seserų atvejų analizės ir kt. duomenimis.

Literatūra

1. Brown, J. D. *Social Psychology*. Boston: McGraw-Hill, 2006.
2. Hogg, M. A., Vaughan, G. M. *Social Psychology*. Harlow Pearson: Prentice Hall, 2005.
3. Jungtinių Tautų vaiko teisių komiteto išvados dėl Lietuvos Respublikos antrosios periodinės ataskaitos. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija. <http://www.socmin.lt/index.php?1191824460>. [2009-11-08].
4. Lietuvos Respublikos antroji ataskaita apie Jungtinių Tautų tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto nuostatų įgyvendinimą. <http://www.socmin.lt/index.php?1651228193> [2009-12-09]
5. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 74-2262.
6. Lietuvos Respublikos išmokų vaikams įstatymas. *Valstybės žinios*, 1994, Nr. 89-1706.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Vilnius: Lietuvos Respublikos Seimo leidykla, 1993.
8. Lietuvos Respublikos įstatymas dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos ratifikavimo. *Valstybės žinios*, 1995, Nr. 60-1501.
9. Lietuvos Respublikos Seimo 2003 m. gegužės 20 d. nutarimas Nr. IX-1569 *Dėl vaiko gerovės valstybės politikos koncepcijos patvirtinimo*. *Valstybės žinios*, 2003, Nr. 52-2316.

10. Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2007 m. gegužės 28 d. įsakymas Nr. A1-145 *Dėl vaiko laikinosios globos (rūpybos) nuostatų patvirtinimo*. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 61-2360.
11. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2005 m. veiklos ataskaita. <http://www3.lrs.lt/docs2/WMLSMRZL.PDF> [2009-09-21].
12. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigos 2008 m. veiklos ataskaita. <http://www3.lrs.lt/docs2/AIPCTIOW.PDF> [2010-01-19].
13. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymas. *Valstybės žinios*, 1996, Nr. 33-807.
14. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. kovo 27 d. nutarimas Nr. 405 *Dėl vaiko globos (rūpybos) organizavimo nuostatų patvirtinimo*. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 35-1275
15. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. rugsėjo 10 d. nutarimas Nr. 1422 *Dėl įvaikinimo apskaitos Lietuvos Respublikoje tvarkos aprašo patvirtinimo*. *Valstybės žinios*, 2002, Nr. 90-3856.
16. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. vasario 9 d. nutarimas Nr. 142. *Dėl Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo ataskaitos patvirtinimo*. *Valstybės žinios*, 2004, Nr. 24-739.
17. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2007 m. spalio 31 d. nutarimas Nr. 1193. *Dėl vaiko globos (rūpybos) sistemos reorganizavimo strategijos ir jos įgyvendinimo priemonių 2007-2012 metų plano patvirtinimo*. *Valstybės žinios*, 2007, Nr. 118-4817.
18. *Lietuvos vaikai 2009 01 01*. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. <http://www.stat.gov.lt/lt/news/?id=1919> [2010-01-22].
19. Valstybinio audito ataskaita *Vaiko teisių apsaugos vykdymas*. 2008 m. sausio 22 d., Nr. VA-P-30-17-2, Vilnius: Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė. www.vkontrolė.lt/auditas_ataskaitos.php?tipas=v [2009.11.10].
20. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie SAM 2008 m. veiklos ataskaita. <http://www.ivaikinas.lt/assets/Galutine%20A%20trumpa.pdf> [2009-06-09].
21. Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos prie SAM 2006 m. veiklos ataskaita. http://www.ivaikinas.lt/document_db/tfiles/491.doc [2009-08-09].

Kęstutis Vitkauskas

Implementation of Principles for Child Guardianship Organization in Lithuania

Summary

Lithuania, following its international obligations regarding the protection of child rights, in 2003 adopted the Lithuanian State Policy and established legislative basis, which are the key preconditions to ensure the guardianship of a child in the country. However during the last decade the number of children deprived of parental care is not decreasing. The largest part of children receives institutional guardianship. Large number of social risk families and high amount of complaints about the poor work of child rights protection services while organizing the guardianship for a child can be named as main issues in this field. The article analyses certain child guardianship problems and provides possible solutions in the following areas: estimating a guardianship for a child, organisation of guardianship in child guardianship institution, organizing guardianship in family.